

*Und Erstaunen ergreift das Volk umher,
In den Armen liegen sich beide,
Und weinen fur Schmerzen und Freude.
Da sieht man kein Auge tränenleer,
Und zum Könige bringt man die Wundermär,
Der fühlt ein menschliches Rühren,
Laßt schnell vor den Thron sie führen.*

*Und blicket sie lange verwundert an,
Drauf spricht er: "Es ist euch gelungen,
Ihr habt das Herz mir bezwungen,
Und die Treue, sie ist doch kein leerer Wahn,
So nehmet auch mich zum Genossen an,
Ich sei, gewahrt mir die Bitte,
In eurem Bunde der Dritte".*

1797

*Усе анямелі. О міласць нябёс!
Сябры абняліся і ўволю
Паплакалі з радасці, з болю.
І вочы у многіх змакрэлі ад слёз,
Пра дзіўнае дзіва цару хтось данёс,
Тырана расчулілі весці,
Сяброў загадаў ён прывесці.*

*Уважна і доўга глядзеў ён на іх,
Нарэшце прамовіў ласкава:
"Сумленню і мужнасці слава!
Я сілу сапраўднае дружбы спасціг,
Мяне пакарылі вы, гней мой аціх,
Лічу вас сваімі сябрамі,
Дазвольце быць трэцім між вамі".*

Пераклаў Юрка Гаўрук.

Шылер Ф. Балады / Пер. з нем. Ю. Гаўрука. — Мінск: Маст. літ., 1981.

Майстэрства творцы

Алена БАГАМОЛАВА

"ГЭТЫХ МАТЧЫНЫХ ПЕСЕНЬ ДЗІВОСНАЕ ПРАДЗІВА..." ЛІНГВІСТЫЧНЫ АНАЛІЗ СТЫЛЕЎТВАРАЛЬНЫХ ЭКСПРЭСІЎНЫХ СРОДКАЎ ПАЭТЫЧНАЙ МОВЫ НІЛА ГІЛЕВІЧА

Ёсць вечныя тэмы, якія не пакінулі абыякавымі ніводнага аўтара, ніводнага чытача... Ёсць адвечныя ісціны, якія немагчыма аспрэчыць... Ды і навошта, калі сапраўды *шчасце ходзіць толькі ў пары з горам...* І калі сыходзіць вера — у сэрца стукае недавер... А *снег разлукі*, які падае на *агонь любові*, на жаль, часам тушыць той агонь... І хіба няпраўда, што калі ты страчваеш *спадчыннае слова*, то нешта абавязкова траціш і ў душы?.. І, вядома ж, шчаслівы той, каму *выпала кахаць прыгожа: Кахаць да смерці. А не да бяспам'яці*. І хто не пагодзіцца з тым, што з чалавекам трэба гаварыць, пакуль ён між нас, жывы... А як хочацца верыць, што ў нас яшчэ ў *запасе вечнасць*, бо *нянавісць вечна жыць не будзе*... Усімі гэтымі думкамі — афарызмамі, напоўненымі шчырымі пачуццямі, з намі шчодро дзеліцца волат беларускай літаратуры Ніл Гілевіч. Нездарма шматлікія творы паэта сталі хрэстаматычнымі: яны заклікаюць любіць свой край, родную мову, паважаць бацькоў, памятаць сваіх продкаў, захапляцца хараством беларускіх краявідаў і верыць у самыя светлыя пачуцці чалавека, найлепшыя яго якасці.

Слова, з якім паэт звяртаецца да чытача, заўсёды яркае, дакладнае і эмацыйнае адначасова, напоўненае глыбокім зместам, бо мае пераважна сцвярдзальную ці клічную інтанацыю. Магчыма, таму кожны верш Ніла Гілевіча гучыць як заповіт, а вобраз, што малюе творца, заўсёды пераканальны. Прычым адметнасцю

мастацкай мовы паэта з'яўляецца тое, што ўсе моўныя ўзроўні (фанетычны і граматычны) амаль у аднолькавай ступені "працуюць" на ўяўленне чытача, на яго светабачанне, на яго пачуцці.

На ф а н е т ы ч н ы м узроўні аўтарскі гукапіс найчасцей аздабляе малюнкi прыроды, ствараючы замалёўкі, поўныя адпаведных колераў і гукаў: *...свае п'ялёстачкі / Асыпаюць яблыні / Яснай майскай раніцай...; Сеецца. / Сypлeццa. / Падае снег, / Сцелючы белую коўдру — пасцель. / Дрэмлюць прысады ў задумлівым сне, / Снежную ловачы голлем шрапнель; Вясёлы вятрыска вітаўся з кустамі, — Арэшнік шурпатымі шорхаў лістамі.*

Лірычнасць і мілагучнасць надае радкам паўтор зычных (як мяккіх, так і цвёрдых) гукаў *с/с', з/з', ц/ц', л/л'* і галосных *е, і*: лёгкасць і святло, што пануюць у прыродзе, праз аўтарскія алітэрацыю і асананс прамяняцца ў нашых душах, чаруюць нас.

На л е к с і ч н ы м моўным узроўні паэтычны стыль Ніла Гілевіча вызначаецца функцыянаваннем неалагізмаў і тропай. Словатворчасць аўтара непаўторная і надзвычай цікавая: кожная аказіянальная лексема мае празрыстую семантыку, заключае ў сабе адкрытую ацэнку: *Божа, я ўжо былых не ўзнаўлю / Яснадiм. яснадзён, ясназорак...; Стокрылы вецер дол аблахаў; Без сцяжынкi, без дарогi / Ходзіць месьця срэбнарогi; Твар гарачы ў траве астуджу, / У расяным з начы разнаквеецi; "Жытуху" стварылі сабе тарбахваты.* Відавочна, што вылучаныя індывідуальна-аўтарскія неалагіз-

Пад крыжам упалі ў абдымкі сябры.
У зрэнках — і радасць, і гора.
На міг анямела прастора
І шквал захаплення найколле
накрыў!

І вестку пачулі на царскім двары.
І сэрца манарха ўздрыгнула.
К сабе ён заве іх, прачулы.

Ён іх сустракае, пакінуўшы трон,
Глядзіць ён на іх са слязамі:
“Ваш скораны цар перад вамі.
Ён знае цяпер: дружба, вернасць —
не сон,

І просіць з глыбокай пашанаю ён,
Як лепшае ласкі на свеце,
Ў саюз ваш прыняць яго трэцім”.

Пераклала Ніна Мацяш.

Літаратура і мастацтва. 1969. 11 ліст.

мы выяўляюць ці станоўчыя, ці негатыўныя характарыстыкі з’яў. Менавіта арыгінальнасцю сваёй будовы такія словы звяртаюць увагу чытача: моцны вецер — стокрылы, розныя кветкі — разнаквецце... Геніяльны той, хто ўмее так бачыць свет і так гаварыць пра яго...

Важны стылеўтваральны троп у паэтычным радку Ніла Гілевіча — **эпітэт**. Гэты вобразны сродак здзіўляе разнастайнасцю граматычнага выражэння, сэнсавая-эмацыйнай напоўненасцю, адметнасцю стылістычнага выкарыстання. Агульнамоўныя і аказіянальныя адзіночныя эпітэты заўсёды метафарычныя, напаўняюць паняцці своеасаблівым зместам і могуць выражацца:

• **прыметнікам**: *Спаткаліся мы, дзе бязмежны прасцяг / Жаўцеў ячмянём вясатымі; Калі ж хоць нешта ў сэрцы адзваецца / Шчымлівым болем, светлаю журбой;*

• **дзеяпрыметнікам**: *У небе стайка белых галубоў / Над разамлелаю зямлёй уецца; За гумном прастуджаны / Скрыгат палазоў;*

• **складаным прыметнікам** (злітным і паўзлітным): *Я спяваў пра сэрца любай — / Сінявокай, светла-русай; Ад той роспачна-радаснай, / Незабыўнай давеку вясны...; Што павек не паверу, каб тут у паэтаў / Сумна-шэрыя, посныя песні былі;*

• **назоўнікам** (эпітэт-прыдатак): *Стаяць і глядзяць, як з акацый / Слязіны-пялёсткі цякуць...; Раптам нейк, без залётных сняжын-вестуноў. / Паваліў, нібы хтось яго кідаў ахапкі; Зноў на ўзлеску цвітуць-дацвітаюць арэшыны — / У жаўтлявых падвесках каткоў-завушніц.*

Як відаць, амаль кожны з адзіночных эпітэтаў — структурны кампанент іншых вобразных сродкаў, найчасцей метафары. Аднак аўтар актыўна ўжывае такія стылістычны прыём, як **ампліфікацыю** тропа, якая вынікае са шматграннасці ўспрымання аднаго паняцця, з глыбіні пачуццяў: *Восень зроду такой не была...;*

І ў грукат прыглушаны гул перарос.
Сябры абняліся сардэчна.
Дык слаўся, сяброўства, ты вечна!
І вочы ва ўсіх замігцелі ад слёз.
Даклалі цару, што вярнуўся Мерос.
Глядзіць ён на светлыя твары,
І гасне ў ім прага да кары.

Ён раптам адчуў, што хістаецца трон,
І сумнымі глянуў вачамі:
“Не я перамог. Перад вамі
Стаіць пераможаны. Гэта не сон.
Сяброўствам людскім пераможаны ён.
Каб вечар змяняўся дасвеццем,
Прыміце ў саюз яго трэцім”.

Пераклаў Яўген Міклашэўскі.

2003 г.

Гэтых матчыных / Песень дзівоснае прадзіва: / І вясёлых. / І сумных. / І слёзных. / І грозных...; Агніста-барвовым. / Нявыцвілым, яркім / Усходзіла сонца / Над ліпавым паркам; Як ты дорага мне, мая родная мова! / Мілагучнае, звонкае, спейнае слова...; Слова! Цуд найвялікшы між цудаў-дзівосай, / Што здзіўляў у вяках і здзіўляе нанова. / Трапяткое, жывое. як сонца ў росах, / Несмяротнае, роднае, матчына слова. Лаканічнае вобразнае **азначэнне** ў паэтычнай мове Ніла Гілевіча характарызуе прадметы, з’явы, абстрактныя паняцці, запрашаючы нас нанова ўбачыць свет праз прызму аўтарскіх асацыяцый — і ён паўстае ў нечаканых колерах і гуках.

Аўтар актыўна выкарыстоўвае **метафару** як прадуктыўны вобразны сродак, асабліва пры апісанні беларускіх краявідаў. Нават у тых творах, якія не адносяцца да пейзажнай лірыкі, паэт падае “прыродныя дэкарацыі”: ці разважае пра мінулае Беларусі, ці захапляецца звычайнай сялянскай працай, ці думае пра лёс народнай песні, а можа, гаворыць з дзяўчынай, — пра што б ні пісаў паэт, ён не перастае захапляцца хараством ночы і зімы, песняй жаўранкаў і музыкай ліўняў, раіцца з маўклівым вечам зорак: Ноч тчэ над лесам цёмны полаг свой; Дрэмлуюць соладка травы, паснілі кусты над крыніцаю; А ўсё ж вясны ўжо чуцен подых; / Яе прыход мы пазнаём / Па тым, як трышчыць лёд нязгоды / Жаночай ласкі крыгалам; Набрынялыя пупышкі. / Раскалоўшыся ад грому, / Прыбіраюць цветам пышным / Кожнай яблыні карону. Нават з нешматлікіх прыкладаў відаць, што ўжыванне адной метафары ў паэтычным радку вядзе да ўзнікнення шэрагу пераносна-вобразных моўных адзінак, у выніку чаго ўзнікаюць аўтарскія ўвасабленні: Таполі майкліва выпрастаюць плечы. / А ў думках іх мары снуюцца; А ў калматам вішняку / Срэбны месяці прытайся / І глядзіцца у раку; Дрэмлуюць яблыні густыя, / Клёны стомленыя спяць.

Параўнанне ў Ніла Гілевіча мае, як правіла, злучнікавую форму і аказіянальны характар; гэты троп не толькі стварае арыгінальныя асацыяцыйна-вобразныя малюнкi, забяспечвае паэтычнаму радку відавочнасць, але і выяўляе настрой аўтара (лірычнага героя): *І, як прышпораны маланкамі, / Ляцеў лавінай гулкай дождж; І ў мутных хмарках месячык мільгае, / Як паміж ніцэй срэбраны чайно́к; А зоры заззялі так ярка / Як быццам бухматая хмарка / Сабой іх да бляску нацёрла.*

Адметнасць мастацкага стылю паэта – выкарыстанне адмоўных параўнанняў, што паходзяць са славянскага фальклору. Першы радок у такім trope настрайвае чытача на пэўны лад, спыняе ўвагу на прадмеце, які адмаўляецца і тым самым выклікае зацікаўленасць: *То не лісія шolah сонны, / Не крынічак перазвон, / Не дубровы спеі далёкі – / Чую, чую мілай крокі; Мы ўзышлі не з насення, што ветрам занесена, / Мы не дзікай травы самаросля парасткі. / У глыбінях зямлі, гераічнай і песеннай, / Нашых душ карані – з вузлякамі ўпартасці.* Менавіта нечаканасцю расшыфроўкі вобразаў у апошнім радку забяспечваецца эмацыянальнасць твора, яго арыгінальнасць, бо ў прыведзеных тропях толькі форма традыцыйная, а змест – аўтарскі.

Незвычайная асацыяцыйна-вобразная сувязь узнікае паміж словам і апісальным выразам – **перыфразаі**, у выніку чаго раскрываецца не двухсэнсоўная грамадзянская пазіцыя паэта: *Эгаізм – чалавечых душ іржа. / Што нам еднасць таварыская святая? / Мы і з сябрам, мы і з д'яблам на нажах, / Калі рыбка не паслужыць залатая; Душа паэта – то ж рэктар вечны. / Што выпраменьвае часціцы болю / І сотні тысяч сэрцаў чалавечых / Бамбардзіруе імі без адбою, / Каб шляхам ядзернага расшчаплення / Прывесці ў рух энергію сумлення.* Як бачым, для раскрыцця сутнасці пэўных паняццяў аўтару мала іх супастаўлення, неабходны яшчэ і метафарычны кантэкст.

Увогуле, **назоўнікая перыфраза** – часта ўжывальны вобразны сродак у паэтычным радку Ніла Гілевіча; гэты троп аўтар выкарыстоўвае ў форме зваротка, каб выказаць замілаванне і любоў да роднага краю: *Беларусь, мая сонцакраіна; Маёй сілы крыніца – Родны край Беларусі; О, Беларусь! Мой лёс! / Мой першы боль, / Мая нявыспеваная давеку / Песня!; І роднай матусяй / Да скону мне стала – / Зямля Беларусі, / Краіна Купалы; Зямля Беларусі, старонка мая. / Сыноўняга сэрца надзея.*

Такая форма тропу і яго змест надзвычай ярка адлюстроўваюць аўтарскія пачуцці: **зваротак** – перыфраза мае характар увасаблення, да радзімы паэт звяртаецца ў думках і марах, жыве яе радасцямі і турботамі, яе шчасцем і болем.

Трэба зазначыць, што на сінтаксічным узроўні **зваротак** – адзін з самых прадуктыўных сродкаў выразнасці паэтычнай мовы Ніла Гілевіча. Прычым – гэта зварот не толькі да радзімы, але і да з'яў прыроды, да маці, да кнігі і інш. Удзячнае сэрца творцы адухаўляе свет, захапляецца ім, клянецца ў вернасці – падае нам узорнасць адносінаў да ўсяго, што акружае нас: *Зямля бацькоў. / Лагойшчына мая. / Край нейміручай партызанскай славы! Паклон табе, мой беларускі край! / Ты – мой, я – твой: адразу і навек; Кнігі, кнігі! / Мой клопат, пакута мая! / З вамі мне і лягчэй / І цяжэй удвая; Вочы маці! У доўгія зімнія ночы / Вы над намі / Вясёлымі зоркамі ззялі...; Рукі маці! / Вы ў працы не зналі прыну́кі...; Сэрца маці! / Наш боль быў тваім, / Не іначай...*

Для прыцягнення ўвагі чытача да сэнсава і эмацыянальна важных слоў аўтар выкарыстоўвае асаблівыя прыёмы сінтаксічнай арганізацыі маўлення, або стылістычныя фігуры. Найбольш распаўсюджаныя ў яго паэтычным радку – анафара (адзінапачатак) і кальцо страфы.

Анафара як паўтор аднолькавых слоў ці словазлучэнняў у пачатку радка не толькі сінтаксічна арганізуе яго, але і выяўляе самыя розныя эмоцыі аўтара – упэўненасць, захапленне, меркаванне і іншыя: *Ах, якая над Гайнай купальская ноч! / Самы раз бы шукаць кветку-папараць, / Самы раз бы ўплятаць летуценні ў вянок, / Самы раз белы карань выкапываць!; ...Можа – годнасці хоць кропельку малую? / Можа – мудрасці хоць дробачку якую? / Можа – памяці хоць зернятка-іскрынку? / Можа – праўды хоць пылінку-парушынку?*

Кальцо страфы як стылістычная фігура прадугледжвае паўтор словазлучэнняў ці сказаў у пачатку і ў канцы выказвання, страфы. Пры гэтым ствараецца ўражанне завершанасці думкі, душэўнай гармоніі: творца ў выніку разважанняў не аспрэчвае сваіх першаасноў, а наадварот, запэўніваецца ў іх дасканаласці: *Часцей, часцей прыпамінай / Імёны паўшых смерцю храбрых / За родны край, наш мілы край, – / Каб над зямлёй, што млела ў ранах, / Плыў гэты сіні-сіні ранак, / Цвіў гэты белы-белы май, – / Часцей, мой друг, прыпамінай!; Край мой беларускі, край! / Дай мне прыгарніцца, дай! / Да твайго ляснога / Вераснога долу, / Дзе так шчасця многа / Выпала на долю, – Дай жа прыгарніцца, дай!*

Ёсць вечныя тэмы... Ёсць адвечныя ісціны... Ёсць незабыўныя словы Ніла Гілевіча, якія ляцяць, як стокрылы вецер, грымяць, як рабінавая ноч, каб над зямлёй плыў сіні-сіні ранак, цвіў белы-белы май...

Літаратура

Гілевіч Н. Вечны матыў: Лірыка, паэмы, раман у вершах. – Мінск: Юнацтва, 1994.

Гілевіч Н. Повязь: Вершы і песні. – Мінск: Маст. літ., 1987.